

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРІАТ

**ГЕНЕРАЛЬНИЙ ДИРЕКТОРАТ З ПИТАНЬ ДЕМОКРАТІЇ
ТА ПОЛІТИЧНИХ СПРАВ**

**ДИРЕКТОРАТ З ПИТАНЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ
ІНСТИТУТІВ**

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

**Страсбург, 6 вересня 2010 року
(лише англійською мовою)
DPA/LEX 6/2010**

**Експертний висновок
щодо проекту Виборчого кодексу України
(місцеві вибори)**

Цей документ було підготовлено Директоратом з питань демократичних інститутів Генерального директорату з питань демократії та політичних справ Ради Європи у співробітництві з проф. Жераром Марку, Університет Париж І Сорбона-Пантеон, директор GRALE, Франція та пані Дайан Бан'ян, директор Агентства GEM, Велика Британія

Вступ

Європейська хартія місцевого самоврядування містить чітке, але дуже загальне положення щодо місцевих виборів. Відповідно до частини 2 статті 3 Хартії право на місцеве самоврядування «здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення ніяким чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів або будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом».

Текст проекту Кодексу відповідає цьому положенню. Однак, також можливо надати деякі коментарі та пропозиції до нього з огляду на досвід інших європейських країн. Експертний висновок аналізує проект Кодексу на мові оригіналу та його переклад на англійську мову. У цьому висновку увагу зосереджено на таких питаннях: 1) кодифікація; 2) виборча система; 3) система виборів в районні та обласні ради, які представляють «спільні інтереси територіальних громад», як зазначено в статті 140 Конституції України; 4) дати проведення виборів, строк повноважень; 5) реєстрація кандидатів; 6) гендерна рівність.

1. Питання кодифікації

Проект Виборчого кодексу є спробою уніфікувати існуюче законодавство у сфері проведення виборів в органи влади різних рівнів на заміну великої кількості існуючих законодавчих актів.

Регулювання питання виборів одночасно декількома законодавчими актами не порушує жодних європейських або міжнародних стандартів – обидва підходи однаково використовуються у різних європейських країнах, а їх вибір здебільшого зумовлюється наявною ситуацією.

Однак, переваги кодифікації є очевидними:

- доступність: завдяки тому, що всі відповідні норми викладені в одному документі;
- можливість удосконалення законодавства в окремій сфері: завдяки виявленню суперечностей; для виборів в органи влади різних рівнів можуть та мають застосовуватися однакові правила: наприклад, загальні принципи проведення виборів, адміністративні органи, які забезпечують процес управління виборчим процесом, списки виборців тощо;

- чіткість, яка наявна у кодексі, спрощує пошук необхідного положення та сприяє кращому розумінню його змісту.

В дійсності, цей проект Кодексу є добре структурованим. В окремих частинах наявна зайва деталізація, а ряд технічних положень може бути відображено в окремих нормативно-правових актах.

Нещодавнє рішення (прийняте у серпні 2010 р.) щодо перегляду нового закону про місцеві вибори створює можливість для удосконалення нового закону та інтегрування його у майбутній Виборчий кодекс. Таке рішення може стати компромісним з огляду на необхідність підготовки нового закону до проведення виборів (жовтень ц.р.) та потреби у розробленні комплексного кодексу, навіть якщо на його ухвалення необхідно більше часу.

2. Виборча система

В європейських країнах, окрім Сполученого Королівства (але в Північній Ірландії), Словаччини, України та Росії, де використовуються різні форми мажоритарної виборчої системи, застосовується пропорційна система виборів у місцеві ради, але в різних її варіантах¹.

Пропорційна система виборів, введена в дію у 2006 році, підлягає жорсткій критиці в Україні. Проект Кодексу передбачає повернення до мажоритарної системи в одномандатних виборчих округах для організації виборів депутатів сільських, селищних, міських (малих міст) рад (ст. 447), та у багатомандатних виборчих округах для організації виборів депутатів районних та обласних рад (ст. 537). Таким чином, існує чітка різниця між організацією виборів депутатів сільських, селищних, міських (малих міст) рад та депутатів районних та обласних рад. Однак, виникає питання, чи за такого підходу не буде послаблено спроможність рад, особливо у великих містах, до вирішення питань загальноміського значення у зв'язку з діяльністю депутатів по вирішенню невеликих місцевих проблем.

¹ В Росії, згідно з діючим законодавством, передбачено право місцевих рад обирати систему виборів: пропорційну, мажоритарну або змішану. У Словаччині застосовується проста мажоритарна система за закритими списками. У Франції та Італії використовується змішана система: у Франції переможець отримує більшість місць у складі ради, але решта мандатів розподіляється за пропорційним принципом (в окрузі з населенням понад 3,500 осіб); в Італії також може використовуватися змішана система, вибір якої зумовлюється рівнем представницького органу.

Виборча система завжди є компромісом законності результатів виборів та спроможності. Чим більша кількість партій, тим менш адекватною є мажоритарна система, особливо у випадку простої мажоритарної системи з проведенням виборів в один тур за закритими списками. У такому випадку рішенням може стати встановлення порогів (бар'єрів) при розподілі місць, тим самим стимулюючи партії з меншим представництвом вступати в коаліцію та збільшуючи їх шанси на отримання місць в раді. Однак, це більш виключення для місцевих виборів на відміну від парламентських виборів; наприклад, в Естонії, Франції, Іспанії та Туреччині використовують прохідні бар'єри. Цей проект Виборчого кодексу не передбачає прохідних бар'єрів для місцевих виборів.

Згідно з проектом Виборчого кодексу, вибори проводяться в один тур, але у випадку, якщо два або більше кандидатів набрали однакову кількість голосів, проводиться «повторне» голосування (див. ст. 489-490); аналогічне положення застосовується і для організації виборів голови (ст. 531), окрім міст обласного/республіканського значення та м. Києва. У Франції ж, в такому випадку, перемогу отримує старший за віком кандидат.

Згідно з проектом Виборчого кодексу, повторне голосування може проводитися тільки при прямих виборах міського голови в містах обласного/республіканського значення та у м. Київ: для того, щоб бути обраним, кандидату необхідно набрати щонайменше 50% голосів або отримати на понад 20% голосів більше, ніж другий за кількістю отриманих голосів кандидат. В іншому випадку, має проводитися повторне голосування; це фактично є другим туром виборів (ст. 532).

Другий тур виборів є хорошим варіантом при мажоритарній багатопартійній системі тому, що він сприяє утворенню коаліції. Більше того, забезпечується легітимність депутатів місцевих рад або міського голови через утворення більшості в раді. З цієї ж метою можливо введення положення щодо права брати участь у другому турі виборів тільки двох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів під час першого туру виборів, або всіх кандидатів, які подолали встановлений бар'єр. Однак, у випадку загрози занадто сильної поляризації, більш доцільним міг би стати варіант допустити всіх кандидатів до другого туру виборів; результати першого туру в такому випадку змусили б всіх кандидатів шукати собі союзників. З метою уникнення зайвих політичних переговорів може бути встановлено бар'єр для участі у другому турі (наприклад, кандидати, які набрали менше 10% голосів під час першого туру виборів, не можуть брати участь у другому).

Парламентські слухання, які відбулися 12 травня ц.р. продемонстрували, що на сьогоднішній день в Україні майже відсутня підтримка пропорційної виборчої системи. Президент Асоціації міст України навіть інформував, що під час останнього

з'їзду Асоціації 400 міських голів-учасників з'їзду одногосно проголосували за повернення до мажоритарної системи для проведення виборів в місцеві ради.

Таку тенденцію можна пояснити тим, що пропорційна система має базуватися на сильній партійній системі, а у випадку багатопартійної системи пропорційна виборча система вимагає загальної впізнаваності і партій, що є основою пропорційної системи. На сьогодні в Україні, де існує близько 200 партій, відсутня така партійна система. Крім того, схоже, що міські голови, обрані шляхом прямих виборів у зв'язку з чим є більш легітимними, не підтримують ідею утворення рад зі складу партій, керівництво яких спроможні похитнути його авторитет.

Нарешті, не існує єдиної мажоритарної виборчої система так само, як і не існує єдиної пропорційної системи. Мажоритарна система може застосовуватися в одно - та багатомандатних виборчих округах, за закритими чи відкритими списками, в один або два тури, з правилами, що обмежують право участі у другому турі або за відсутності таких правил тощо.

У випадку України, де існує велика кількість партій, що мають дуже малу підтримку, підходящим варіантом видається використання мажоритарної системи в багатомандатних виборчих округах за відкритими списками, що дає можливість виборцю отримати бюлетень та вибрати імена кандидатів, а також з можливістю проведення другого туру виборів у випадку, якщо жоден із кандидатів не набрав більше 50% голосів під час першого туру голосування. Проведення виборів у два тури спонукає партії до утворення коаліції, тим самим вносячи ясність в їх політичні пріоритети. Право участі в другому турі доцільно надавати за окремих умов (наприклад, подолання встановленого бар'єру під час першого туру виборів).

3. Вибори в районні та обласні ради, що представляють «спільні інтереси» територіальних громад

Питання полягає в тому, наскільки виборча система має відповідати статті 140 Конституції, згідно з якою районні та обласні ради представляють інтереси територіальних громад. У проекті Виборчого кодексу в статті 537 міститься пряме посилання на статтю 140: вибори до районних та обласних рад проводяться на засадах мажоритарної виборчої системи у багатомандатних виборчих округах, що забезпечують їх статус, передбачений статтею 140.

Також обговорювалась думка, що застосування пропорційної виборчої системи та загалом використання будь-якої виборчої системи з закритими списками суперечить Конституції України тому, що така система не гарантує представництво всіх територіальних громад (*Органами місцевого самоврядування, що представляють*

спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради).

Стаття 538 проекту Виборчого кодексу відповідає такій думці. Кожна громада представлена в районній раді кількістю депутатів, яка пропорційна населенню цієї громади: від 2 депутатів з населенням до 5,000 виборців, до 6 для громад з населенням понад 30,000 виборців. В обласних радах кожний район та місто обласного значення представлено такою кількістю депутатів, яка також є пропорційною населенню району та міста відповідно: від 2 депутатів з населенням до 20,000 виборців, до 9 депутатів з населенням понад 1 мільйон виборців. Стаття 542 є не зовсім зрозумілою, але, здається, ідея полягає в тому, що межі округів мають відповідати межах громад, наприклад, межі округів для виборів обласної ради збігаються з межами районів (пп. 2 та 3). А кількість мандатів визначається головною територіальною виборчою комісією, виходячи з кількісного представництва у відповідній раді, визначеного статтею 538 цього Кодексу (ст. 542, п.5). Це означає, що територія громади або району не може поділятися на декілька багатомандатних виборчих округів, як було передбачено попередньою редакцією проекту Кодексу. Але п.4 (перше речення) статті 542 є незрозумілим (тексти на українській та англійській мовах): «Рішення про утворення багатомандатних виборчих округів, зазначених у частинах другій та третій цієї статті, не приймається». Чи це означає, що утворення багатомандатних виборчих округів, межі яких не співпадають з межами громади /району, є неможливим? Якщо це так, то можливим є об'єднання територій декількох громад/районів в один виборчий округ, межі якого відповідатимуть межах громад/районів. Це було б слушним рішенням з метою подолання нерівності представництва. **Але згадану статтю слід викласти більш чітко.**

Положення статті 140 по відношенню до виборчої системи не є вирішальним. Насправді ж, частина 1 статті 141 передбачає, що всі ради, зокрема районні та обласні, складаються з депутатів «... які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права ...» («*До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права ...*»). Це положення означає, що громадяни розглядаються як жителі районів та областей, а не тільки громад, а це може тлумачитися як те, що представництво інтересів громад не обов'язково передбачає представництво громад в районній та обласній радах. Більше того, якщо брати за основу це тлумачення, то формування складу обласної ради має базуватися також включенні до неї депутатів від громад, зокрема міст обласного значення, оскільки район не є територіальною громадою з точки зору Конституції. А це може викликати проблеми практичного характеру для обласних рад: забезпечення представництва

всіх *громад* було б неможливим та призводило б до значної різниці представництва територіальних громад та порушення принципу рівного виборчого права.

Звичайно, повноваження щодо надання офіційного тлумачення цього положення належить Конституційному Суду. Тим не менше статті 538 та 542 є прийнятними за умови, якщо представництво спільних інтересів громад через районні ради буде розглядатися як таке, що не суперечить статті 140, або стаття 140 не буде тлумачитися як така, що безпосередньо зумовлює виборчу систему.

В будь-якому випадку, ризик значного порушення рівності представництва малих громад все одно залишається. Поріг у 5,000 виборців, очевидно, означатиме населення громади понад 10,000 осіб, а велика кількість громад не має такого населення. Тому **законодавство має передбачати можливість декількох малих громад об'єднуватися в один виборчий округ для участі у виборах до районної ради**, наприклад, така можливість може передбачатися для громад з кількістю виборців до 2,000 осіб.

Пропонується ввести додаткове положення до частини 1 статті 538 в такій редакції: «Територіальні громади з кількістю виборців до 2,000 осіб мають право об'єднуватися у виборчий округ з кількістю виборців понад 5,000 осіб. Відповідне рішення ухвалюється відповідною виборчою комісією після його погодження з відповідними місцевими радами». Таке положення було б необхідно узгодити зі статтею 542 (див. вище).

Рівне виборче право гарантується Конституцією (ст. 71) та вимагається Європейською хартією місцевого самоврядування (ст. 3). Тому можливості для забезпечення представництва спільних інтересів громад через районні та обласні ради є обмеженими.

Проведення непрямих виборів до районних та обласних рад місцевими радами різних рівнів або виборчими колегіями, сформованими з місцевих рад, також не може розглядатися як варіант, оскільки проведення непрямих виборів суперечить статті 71 Конституції².

Для організації виборів до районних та обласних рад проект Виборчого кодексу передбачає систему мажоритарних виборів в багатомандатних виборчих округах. Виборці мають обрати у загальному списку тих кандидатів, які, на його думку, мають увійти до складу ради, та зробити відповідні відмітки у виборчому бюлетені; тим самим вони не є обмеженими у виборі. До складу рад обираються ті, хто набрав

² Країни, які практикували проведення непрямих виборів, відмовилися від цього: Норвегія та Угорщина припинили таку практику у зв'язку з тим, що вона розглядається як менш демократична. Однак, така практика до сьогодні існує в депутаціях провінцій в Іспанії (*deputaciones provinciales*).

найбільшу кількість голосів. Такий підхід пояснюється тим, що кількість мандатів, а як результат і кандидатів, у кожному окрузі є малою.

Однак, з причин, наведених у попередній частині цього документу, **мажоритарна система з організацією виборів у два тури є більш прийнятною.**

4. Дата проведення виборів, строк повноважень

Строк повноважень місцевих рад (міської, районної та обласної) становить 5 років (Конституція, ст. 141, ч. 1), як і строк повноважень Парламенту (ст. 76). Це не означає, що вибори до Верховної Ради та місцевих рад мають проводитися одночасно. Навпаки, виконання згаданих положень Конституції може мати наслідком проведення виборів у різні дати: Парламент може бути розпущено та визначено дату проведення позачергових виборів (ст. 77 та 90), а питання призначення чергових та позачергових місцевих виборів відносить до компетенції Парламенту (ст. 85, ч. 30).

Зазвичай вважається, що краще проводити вибори до єдиного органу законодавчої влади та місцевих рад в різний час з метою уникнення впливу загальнонаціональних подій на місцеві під час проведення виборів. Конституція України не суперечить такій можливості.

Також важливо забезпечити одночасне проведення всіх виборів на місцевому рівні, в залежності від строку повноважень, визначеному відповідним законодавством. Тільки це забезпечить проведення політичної кампанії за її широкого висвітлення ЗМІ з метою мобілізації виборців.

Однак, зараз це неможливо у зв'язку з рішенням Конституційного Суду від 4 червня 2009 року (№ 13-рп/2009). У відповідь на запит щодо офіційного тлумачення частин 1 та 2 статті 141 Конституційний Суд визнав неконституційним положення статті 2 Закону України від 24 червня 2004 року, згідно з яким обрання нового складу ради за результатами проміжних виборів не вважається новим скликанням ради, а як наслідок такі вибори не впливатимуть на строк повноважень членів ради.

Щоб краще зрозуміти вагомість цих положень слід пригадати, що територія юрисдикції кожної ради поділяється на виборчі округи, де обираються депутати, при чому за мажоритарною системою. Тому, на відміну від пропорційної системи, використання системи проміжних виборів на практиці є неминучою.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду (п.3.2), *«конституційні положення, які встановлюють строки повноважень представницьких органів, мають загальний характер (...) обчислення цих строків здійснюється однаково, незалежно від того, на чергових чи позачергових виборах обрано склад представницького органу чи посадову*

особу». Як наслідок, у разі проведення позачергових виборів або після розпуску місцевої ради згідно з діючим законодавством, термін повноважень новообраних депутатів або голови має дорівнювати п'яти рокам (відповідно, чотирьом рокам для голови (пер.- сільського, селищного та міського голови). Згідно з Конституційним Судом, це положення стосується і Парламенту: після розпуску новообраний Парламент отримує повноваження на повний строк (ч. 6 Рішення). Тому, закон не може встановити коротший строк повноважень (там же). Цю норму можливо змінити тільки шляхом внесення змін до Конституції (п. 3.2). Рішення Конституційного Суду не залишається жодної можливості для відокремлення позачергових виборів; єдина відмінність чергових та позачергових виборів – термін повноважень – буде відсутня. Після ухвалення такого Рішення не існує іншого шляху вирішення цих складнощів, окрім як через внесення змін до Конституції; цю мету слід включити у загальну та цільову ініціативу щодо внесення змін до Конституції.

Інше питання полягає у розбіжності строків повноважень місцевих рад (5 років) та голів (пер. - сільських, селищних та міських голів) - 4 роки. Це є наслідком перегляду Конституції та подовження строку повноважень місцевих рад до 5 років та залишення строку повноважень голів незмінним. Це може стати причиною конфліктів голови та відповідної місцевої ради, оскільки розбіжність між строками повноважень рад та голови з часом тільки збільшуватиметься. А цю проблему можна вирішити тільки через внесення змін до Конституції.

Тому рекомендується не визначати в Конституції строк повноважень органів місцевого самоврядування; доцільніше внести це положення у відповідний закон.

5. Деякі питання щодо реєстрації кандидатів

Загалом, проект Виборчого Кодексу відповідає вимогам Венеціанської комісії стосовно виборів, у ньому також не передбачено жодних обмежень щодо права громадян брати участь у виборах в якості кандидатів. Зокрема, відповідно до статті 13 проекту Кодексу, всі громадяни мають право висувати кандидатів на виборах, яке реалізується ними через політичні партії або їх місцеві організації, та право на висування власної кандидатури як кандидата. Щодо політичних партій для участі у виборах до Верховної Ради або до місцевих рад, то єдиною вимогою є їх реєстрація принаймні за 365 днів до дня голосування³. У разі об'єднання декількох партій достатньо, щоб вони були зареєстровані за 365 днів до дня голосування. Відкритість виборчого процесу є значним досягненням для України.

³ Це положення було переглянуто Парламентом 30 серпня 2010 р.

Тут можна розглянути два питання: грошова застава та підписні листи.

Всі кандидати до участі у місцевих виборах мають отримати підтримку від виборців через збір підписів, а підписні листи слід подавати разом з декларацією для їх реєстрації. Ця вимога розповсюджується і на кандидатів від політичних партій (що суворо регулюється), так і на самовисуванців. Збір підписів може проводитися виборцем, уповноваженим на це кандидатом. Наприклад, необхідна кількість підписів для реєстрації кандидата на посаду міського голови міста обласного значення, м. Київ та м. Севастополь становить мінімум 750 (ст. 503).

Не існує потреби в такій вимозі⁴. Метою, звичайно, є визначення серйозності кандидата. Але, у зв'язку з чіткими процедурами політичних партій та процесу висунення кандидатів від них, ця вимога не має розповсюджуватися принаймні на кандидатів від політичних партій. Більше того, збір підписів може стати причиною змагання між партіями з метою збору якомога більшої кількості підписів та оприлюднення інформації про більшу підтримку з боку виборців на свою користь, що може вплинути на виборців; це змагання може викликати небажані приклади збору якомога більшої кількості підписів.

З метою уникнення змагання за кількість підписів законом можна передбачити або представлення кандидатом визначеної кількості підписів і не більше. Кандидат, який зібрав недостатню кількість підписів не може продовжувати участь у виборах.

Рекомендуємо виключити з проекту Кодексу всі статті щодо підписних листів.

Кандидатом на посаду міського голови вноситься грошова застава для їх реєстрації. Її розмір є досить великим: від 50 мінімальних розмірів заробітної плати при висуванні кандидатів на посаду міського голови, та до 100 мінімальних розмірів заробітної плати при висуванні кандидатів на посаду міського голови (міста Києва, Сімферополя або міста-обласного центру); грошова застава повертається тільки кандидатам, які набрали понад 7% голосів (ст. 502). Для кандидатів у депутати районної або обласної ради розмір застави становить 10 мінімальних розмірів заробітної плати та повертається лише кандидатам, які отримали підтримку понад 5% дійсних голосів виборців (ст. 549).

⁴ У Франції реєстрація кандидатів не вимагає представлення підписів на їх підтримку для участі у виборах різних рівнів. В Іспанії, така вимога розповсюджується тільки на кандидатів, яких підтримує окрема група виборців. В Італії, таке правило дійсне по відношенню до кандидатів до участі у парламентських виборах (див. TUEL, ст. 54 та ff.). У Німеччині це питання регулюється законодавством земель, але Конституційним Судом встановлено, що для визначення серйозності кандидата можуть вимагатися підписи на його підтримку (BverfGE 6, 121, 130).

Це положення може тільки заважити участі у виборах незалежних кандидатів або представників громадських організацій, якщо вони не лобіюються, що в свою чергу може бути причиною не голосування за цього кандидата. Встановлення 5% та 7% бар'єру є ризикованим: зазвичай кандидати не є успішними при участі у виборах у перший раз; вони потребують проведення широкої кампанії та участі у виборах двічі або тричі для того, щоб отримати значну підтримку виборців. Тому, запропоноване положення може тільки унеможливити участь у виборах незалежних кандидатів без необхідних ресурсів⁵.

Тому **рекомендується виключити статті 502 та 549 та ті положення статей 501 і 542, які стосуються грошової застави для реєстрації кандидата.**

Існує потреба проведення детального дослідження щодо можливості обмеження впливу грошей на виборчий процес загалом та розроблення положень щодо використання санкцій по відношенню до осіб, які порушують встановлений порядок.

6. Гендерна рівність

Контекст

Стаття 24 Конституції та статті 15-16 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» утворюють міцні правові засади для забезпечення рівності між чоловіками та жінками в політичному та громадському житті. Так само, і стаття 14 проекту Виборчого кодексу передбачає рівні права «Вибори проводяться на основі рівного виборчого права. Громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах». Однак, у дійсності ці права є значно обмеженими соціальними, економічними та культурними нормами.

Україна зобов'язана, згідно з Цілями розвитку тисячоліття ООН, до 2015 року мати принаймні 30% посад в законодавчих та виконавчих органах влади⁶, що зайняті представникам однієї статі. Індекс гендерного розвитку ООН (ІГР) показує, наскільки

⁵ У Виборчому Кодексі Франції не існує вимог щодо внесення грошової застави. Держава відшкодовує витрати на проведення виборчої кампанії та застосування інструментів виборчої кампанії тільки кандидатам, які подолали 5% бар'єр (див. статті L.216, L.243, L.355). також встановлено максимальний розмір витрат на проведення виборчої кампанії. Це є найважливішим положенням. Незалежна комісія має перевірити витрати кожного кандидата на виборчу кампанію. До таких витрат належить будь-яка непряма підтримка кандидатів, яка має економічну вартість. Якщо загальний розмір витрат кандидата перевищує встановлений бар'єр, його результати скасовуються та він (кандидат) не може продовжувати участь, оскільки він/вона позбавляється права брати участь у виборах протягом 1 року.

⁶ Ціль 6 завдання 6.1 Звіт з людського розвитку ПРООН за 2008 рік

розглянути питання низької кількості жінок у представницьких органах влади в терміновому порядку.

Виборча система

Широка низка соціально-економічних, культурних та політичних факторів стоять на заваді доступу жінок до посад у представницьких органах влади. На відміну від структурних та культурних завад, виборча система може бути здебільшого легко змінена, а реформа відповідного законодавства створить передумови для реального збільшення представництва жінок.

У Парламенті сьогодні існує серйозний супротив щодо затвердження будь-якої системи квот для вирішення питання низького представництва жінок, а тому слід нагадати про висновок експерта Венеціанської комісії Міхаеля Креннеріха⁸, згідно з яким використання системи абсолютної або відносної більшості у виборчих округах, від яких обирають одного депутата, обмежує можливості жінок, а тому рідко застосовується в Європі – виключенням тут є Об'єднане Королівство (Англія, місцевий рівень) та Азербайджан.

Тому рекомендується внести незначні зміни у проект Виборчого Кодексу, спрямовані на збільшення кількості жінок, що беруть участь у виборах, та кількості жінок-депутатів на місцевому рівні.

Виборчі комісії (стаття 118)

Члени виборчих комісій мають бути обізнаними про питання гендерної рівності та потенціал самого виборчого процесу до покращення рівності представництва жінок та чоловіків. Пропонується визначити навчання з питань гендерної рівності обов'язковим в рамках навчання претендентів до складу виборчих комісій.

Політичні партії (статті 455, 499, 546)

За відсутності юридичного затвердження квот для кандидатів слід визначити у Виборчому кодексі, що відповідно до статті 24 Конституції та статей 15-16 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», політичні партії можуть здійснювати такі заходи, як, наприклад, добровільне затвердження квот для жінок-кандидатів, коротких списків виключно з кандидатів-жінок у ряді виборчих округів, впровадження навчальних програм для потенційних кандидатів - жінок.

⁸ Європейська комісія за демократію через право CDL-AD(2009)029

Статтею 16 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» встановлено, що «Дозволяється застосування позитивних дій з метою досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад службовців».

Пропонується, щоб політичним партіям було висунуто вимогу щодо звітування про кількість членів жінок та чоловіків, а також про учасників виборчого процесу за їх статтю, що принаймні продемонструє участь жінок у виборчому процесі.

Висування кандидатів (статті 457, 501, 548)

Немає очевидної причини для висування вимоги до кандидатів надавати відомості про місце роботи (трудова діяльність), оскільки це може негативно вплинути на кандидатів-жінок, які не мають оплачуваної роботи, а займаються домогосподарством. З цієї ж причини слід виключити з переліку необхідних документів для незалежних кандидатів відомості про місце роботи. Відомості про сімейний стан також не є необхідними та можуть негативно вплинути на кандидатів-жінок або чоловіків, які мають нетрадиційні сімейні відносини.

Виборчі фонди (статті 474, 518, 562)

Жінки можуть опинитися в невігідному становищі, у зв'язку з відсутністю власних ресурсів для використання під час виборчої кампанії, більшою вірогідністю наявності обов'язків по догляду, відсутністю власного транспорту. Тому було б доцільно включити в проект Кодексу положення щодо можливості використання кандидатами виборчих фондів на потреби догляду за їх утриманцями (дітьми, непрацездатними членами родини або членами родини похилого віку) та використання транспорту в рамках виборчої кампанії.

Підписні листи (статті 477, 522)

Незважаючи на те, що рівень грамотності жінок в Україні у порівнянні з рівнем грамотності чоловіків відрізняється незначно⁹ (99.8%), рівень грамотності жінок похилого віку є нижчим серед представниць таких меншин, як роми. Тому було б доцільно розглянути можливість внесення символів у підписні листи, що слід заздалегідь узгодити та відповідно передбачити у проекті Виборчого Кодексу.

Також, зі згаданих вище причин, немає необхідності внесення інформації про місце роботи у підписні листи.

⁹ Звіт з людського розвитку ПРООН від 2009 року

Право особистого голосу (статті 479, 524, 569)

Частини 1-4 статті 237 визначають право виборця особисто заповнювати виборчий бюлетень, окрім випадків фізичних вад, коли може бути надано право іншій особі заповнити виборчий бюлетень від імені виборця. Таку можливість також слід передбачити і в процедурі заповнення бюлетеня під час виборів на місцевому та обласному рівнях. Це відповідає частині 4 «Таємне голосування» Кодексу належної практики у виборчих справах¹⁰, яка передбачає:

- a. Таємне голосування є не тільки правом, але й обов'язком, недотримання якого має каратися визнанням недійсним виборчого бюлетеня, зміст якого став відомий іншим.
- b. Голосування має бути особистим. Сімейне голосування та будь-які інші форми контролю одним виборцем іншого мають бути заборонені.

Оприлюднення результатів (статті 491, 535, 579)

Знову ж таки, немає необхідності внесення інформації про дату народження та місце роботи (трудова діяльність).

¹⁰ CDL-AD(2002)023rev Кодекс належної практики у виборчих справах Європейської комісії за демократію через право

Питання гендерної рівності у проекті Виборчого Кодексу

Пропозиції до тексту

Запропоновані зміни виділені сірим кольором.

Стаття 118. Вимоги до навчання претендентів до складу виборчих комісій

1. Проходити підготовку претендентів до складу виборчих комісій можуть особи, які відповідають загальним вимогам до членів виборчих комісій, що визначаються статтею 86 цього Кодексу.

2. Вимоги щодо до необхідної кваліфікації членів окружних чи територіальних виборчих комісій, а також відповідні вимоги до змісту підготовки претендентів до складу виборчих комісій встановлює Центральна виборча комісія відповідно до частин третьої-п'ятої цієї статті. Такі вимоги визначають зміст та обсяг знань та вмінь, якими мають оволодіти претенденти до складу виборчих комісій, мінімальний обсяг навчальних годин для лекційних та практичних занять, рекомендовані програми для навчання претендентів до складу виборчих комісій, рекомендовані форми підсумкової атестації.

3. Обсяг знань, зазначений у частині другій цієї статті, повинен зокрема включати:

1) основні принципи виборчого права України;

2) повноваження виборчих комісій (комісій референдуму) усіх рівнів, права й обов'язки членів цих комісій;

3) порядок роботи виборчих комісій (комісій референдуму), прийняття рішень комісією;

4) засади функціонування Державного реєстру виборців;

5) порядок проведення передвиборної агітації;

6) порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій та їх членів; інших суб'єктів виборчого процесу (процесу референдуму); органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб; засобів масової інформації, їх власників, посадових осіб та творчих працівників;

7) підстави та загальний порядок притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства про вибори та референдуми.

4. Обсяг вмінь, зазначений у частині другій цієї статті, повинен зокрема включати:

1) складання (заповнення) документів виборчої комісії (комісії референдуму) чи проектів таких документів, передбачених законом та постановами Центральної виборчої комісії;

2) проведення засідання виборчої комісії відповідно до вимог закону та постанов Центральної виборчої комісії;

3) виконання інших виборчих процедур, передбачених законом;

4) складання протоколів про адміністративні правопорушення відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

5. Навчання має містити питання щодо гендерної рівності та необхідності забезпечення рівності жінок і чоловіків на всіх стадіях виборчого процесу.

6. Центральна виборча комісія може уточнювати зміст та обсяг вимог, зазначених у частинах третій та четвертій цієї статті, встановлювати додаткові вимоги щодо змісту та обсягу знань та вмінь, яким мають оволодіти претенденти до складу виборчих комісій, у межах, необхідних для ефективного виконання повноважень члена виборчої комісії відповідно до закону.

Стаття 455. Порядок висунування кандидатів організаціями партій

1. Відповідна організація партії, зазначена у частині другій статті 449 цього Кодексу, може висунути по одному кандидату у депутати сільської, селищної, міської ради у кожному одномандатному виборчому окрузі на території відповідної громади, району в місті.

2. Організація партії може висунути кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії, або позапартійну особу, яка відповідно до статті 12 цього Кодексу має право бути обраною депутатом і не подала заяви про самовисування. Особа може бути висунута кандидатом лише від однієї організації партії.

3. Висування кандидатів у депутати організацією партії здійснюється на її конференції (зборах), яка скликається і проводиться у порядку, встановленому статутом партії. **Організація партій дозволяється застосовувати позитивних дій з метою підтримки кандидатів статі з низьким представництвом у відповідності до статті 24 Конституції та статей 15 і 16 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».**

4. Про час і місце проведення конференції (зборів) організації партії з метою висунування кандидатів у депутати керівник організації партії повідомляє у письмовій формі відповідну головну територіальну виборчу комісію не пізніше як за

три дні до дня проведення конференції (зборів). На такій конференції (зборах) за дорученням голови територіальної виборчої комісії має право бути присутнім член цієї комісії.

5. Конференція (збори) організації партії щодо висунення кандидатів у депутати проводиться відкрито. На конференції (зборах) створюються умови для вільного і всебічного обговорення кандидатур, запропонованих до висунення кандидатами, та передвиборних програм кандидатів.

6. Рішення конференції (зборів) організації партії про висунення кандидатів у депутати від організації партії приймається у вигляді списку кандидатів із зазначення щодо кожного кандидата номера одномандатного виборчого округу, в якому він висунутий.

7. У рішенні конференції (зборів) організації партії, зазначеному у частині шостій цієї статті, щодо кожного кандидата зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові кандидата;
- 2) число, місяць і рік народження;
- 3) громадянство;
- 4) партійність;
- 5) відомості про освіту;
- 6) ...;
- 7) місце проживання.

8. У протоколі конференції (зборів) організації партії зазначаються: дата її проведення, порядок денний, кількість обраних та присутніх делегатів, **зокрема, кількість жінок і чоловіків** (у разі проведення зборів – загальна кількість членів організації та кількість присутніх на зборах), **зокрема, кількість жінок і чоловіків** підсумки голосування (кількість голосів «за», «проти», «не брали участь у голосуванні») щодо рішення про висунення кожного кандидата, а також відомості про осіб, висунутих кандидатами у депутати, зазначені в частині сьомій цієї статті, із вказанням, в якому одномандатному виборчому окрузі висунуто кожного кандидата.

9. Рішення, зазначене у частині шостій цієї статті, та протокол, зазначений у частині восьмій цієї статті, підписується керівником організації партії та скріплюється печаткою організації партії.

Стаття 457. Умови реєстрації кандидатів у депутати

1. Особа, яка самовисунулася кандидатом у депутати, для своєї реєстрації, крім заяви, зазначеної у статті 456 цього Кодексу, особисто подає до відповідної територіальної виборчої комісії такі документи:

1) автобіографію кандидата, що повинна містити у довільному лаконічному викладі такі відомості:

- а) прізвище, ім'я, по батькові;
- б) число, місяць, рік і місце народження;
- в) громадянство;
- г) відомості про освіту;
- ~~ґ) відомості про трудову діяльність (у тому числі за сумісництвом);~~
- д) відомості про громадську роботу (в тому числі на виборних посадах);
- е) місце роботи, посаду (заняття) на час висунання кандидатом у депутати;
- є) партійність, рік вступу до партії;
- ~~ж) склад сім'ї;~~
- з) місце проживання із зазначенням часу проживання в Україні,
- и) випадки і підстави притягнення до кримінальної відповідальності чи відповідальності за корупційні діяння;
- і) відомості про наявність чи відсутність судимості;

2) коротку передвиборну програму кандидата, викладену державною мовою;

3) декларацію про майно та доходи відповідно до статті 458 цього Кодексу;

4) підписні листи, що містять підписи виборців, що мають право голосу на виборах депутатів відповідної ради, на підтримку реєстрації кандидата у кількості, встановленій частиною першою статті 459 цього Кодексу;

5) фотографії кандидата за розмірами та у кількості, встановленими територіальною виборчою комісією не пізніш як на третій день виборчого процесу.

2. Для реєстрації кандидата у депутати, висунутого організацією партії, крім документів, зазначених у пунктах 1-5 частини першої цієї статті, подаються також такі документи:

1) заява організації партії про реєстрацію кандидата, підписана керівником організації партії та скріплена печаткою організації партії;

2) копія свідоцтва про реєстрацію організації партії, засвідчена безоплатно територіальним органом Міністерства юстиції України після початку виборчого процесу;

3) рішення конференції (зборів) організації партії про висунення кандидатів у депутати від організації партії, зазначене у частинах шостій та сьомій статті 455 цього Кодексу;

4) протокол конференції (зборів) організації партії про розгляд питання про висунення кандидатів у депутати від організації партії, зазначений у частині восьмій статті 455 цього Кодексу;

5) заява кандидата про згоду бути висунутою кандидатом у депутати сільської, селищної, міської ради від цієї організації партії у відповідному

одномандатному виборчому округу із зазначенням відомостей, вказаних у пунктах 3-5 частини другої статті 456 цього Кодексу.

3. Документи, зазначені у частині другій цієї статті, подаються організацією партії, в одному примірнику стосовно усіх кандидатів у депутати відповідної ради, висунутих організацією партії.

4. Документи для реєстрації кандидата (кандидатів) від організації партії, зазначені у частині другій цієї статті, подає до головної територіальної виборчої комісії відповідних виборів особа, уповноважена на це рішенням керівного органу організації партії.

5. Прийом документів здійснюється головою, заступником голови, секретарем або іншим членом територіальної виборчої комісії. Комісія видає особі, яка подала документи відповідно до частини першої або четвертої цієї статті, довідку про їх прийняття. Довідка має містити перелік прийнятих документів, число, місяць і рік, а також час їх прийняття, посаду і прізвище особи, яка прийняла документи.

6. Подання документів до відповідної територіальної виборчої комісії для реєстрації кандидатів у депутати закінчується за сорок днів до дня голосування.

7. Документи, подані до відповідної територіальної виборчої комісії, повторно не подаються.

Стаття 458. Декларація про майно та доходи кандидата у депутати

1. Декларація про майно та доходи кандидата у депутати за останній рік, термін звітності за який минув на день початку виборчого процесу, заповнюється ним власноручно за формою декларації про майно та доходи державного службовця, затвердженою Міністерством фінансів України станом на 1 січня року початку виборчого процесу.

2. Помилки і неточності, виявлені в декларації про майно та доходи, підлягають виправленню і не є підставою для відмови в реєстрації кандидата у депутати.

Стаття 459. Збирання підписів на підтримку реєстрації кандидата у депутати

1. На підтримку реєстрації кандидата у депутати необхідно подати підписні листи з такою кількістю підписів виборців:

- 1) кандидата у депутати сільської ради – не менш як 10 підписів;
- 2) кандидата у депутати селищної ради – не менш як 15 підписів;

3) кандидата у депутати міської (міста районного значення або міста, що входить до складу іншого міста) ради – не менш як 25 підписів;

4) кандидата у депутати міської (міста обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення з кількість виборців не більше триста тисяч осіб), районної у місті (крім районної у місті Києві) ради – не менш як 50 підписів;

5) кандидата у депутати міської (міста обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення з кількість виборців понад триста тисяч осіб, крім міст – обласних центрів, міст Києва, Сімферополя та Севастополя) – не менш як 80 підписів;

б) кандидата у депутати міської (міст – обласних центрів, міст Києва, Сімферополя, Севастополя), районної у місті Києві ради – не менш як 100 підписів.

2. Форма підписного листа визначається відповідно до частини четвертої статті 402 цього Кодексу. Замість відомостей, зазначених у пунктах 2 і 3 частини другої статті 403 цього Кодексу, підписний лист повинен містити відповідно:

1) номер виборчого округу, в якому проводиться збір підписів;

2) прізвище, ім'я та по батькові кандидата, на підтримку якого збираються підписи, та суб'єкт його висування.

3. Особа, висунута кандидатом організацією партії, або особа, яка має намір самовисунути кандидатом, особисто подає заяву до головної територіальної виборчої комісії відповідних виборів із заявою про намір збирати підписи виборців на підтримку своєї реєстрації та про надання зразка підписного листа. При цьому особа повинна надати документ, зазначений у пункті 1 або 2 частини першої статті 10 цього Кодексу.

4. Головна територіальна виборча комісія відповідних виборів у дводенний строк з дня отримання заяви, зазначеної у частині третій цієї статті, приймає відповідне рішення. Зразок підписного листа видається особі, що звернулася із заявою, не пізніш як у триденний строк з дня прийняття зазначеного рішення.

5. Особа, яка отримала зразок підписного листа, має право виготовляти будь-яку кількість підписних листів з дотриманням встановленої форми підписного листа.

Стаття 474. Особливості відкриття, формування та використання виборчих фондів кандидатів у депутати

1. Кандидат у депутати міської (міста обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення з кількість виборців понад триста тисяч

осіб, міста Києва, Севастополя), районної у місті ради формує свій виборчий фонд у порядку, визначеному статтями 185–189 цього Кодексу.

2. Кандидат у депутати сільської, селищної, міської (крім міст, зазначених у частині першій цієї статті) ради для фінансування своєї передвиборної агітації може утворювати свій виборчий фонд, який формується в порядку, визначеному статтями 185–189 цього Кодексу.

3. Організація партії, яка висунула кандидатів у депутати сільської, селищної, міської, районної у місті ради, не утворює власного виборчого фонду для фінансування передвиборної агітації на таких виборах.

4. Накопичувальний рахунок виборчого фонду кандидата (у разі утворення фонду) відкривається не пізніше як на п'ятий день після прийняття рішення територіальною виборчою комісією про реєстрацію кандидата.

5. Поточні рахунки виборчого фонду кандидата не відкриваються. Витрачання коштів виборчого фонду здійснюється безпосередньо з накопичувального рахунку виборчого фонду.

6. У разі утворення виборчого фонду кандидат особисто здійснює повноваження розпорядника накопичувального і поточного рахунку фонду або визначає розпорядником рахунків фонду одну зі своїх довірених осіб.

7. Виборчі фонди можуть використовуватись з метою відшкодування кандидатам додаткових витрат в рамках виборчої кампанії, зокрема, на догляд за дітьми та транспорт.

7. Гранична сума витрат із виборчого фонду кандидата не може перевищувати:

1) на виборах депутатів сільської, селищної ради – п'ятдесяти мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу;

2) на виборах депутатів міської ради (міста районного значення або міста, що входить до складу іншого міста) – сімдесяти п'яти мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу;

3) на виборах депутатів міської (міста обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення з кількістю виборців понад триста тисяч осіб, крім міст – обласних центрів, міста Києва, Сімферополя, Севастополя), районної у місті (крім районної у місті Києві) ради – ста мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу;

4) на виборах депутатів міської (міст – обласних центрів, міста Києва, Сімферополя, Севастополя), районної у місті Києві ради – ста п'ятдесяти

мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу.

8. Добровільний внесок до виборчого фонду кандидата не може перевищувати трьох мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу. Розмір власних коштів кандидата перераховуються на накопичувальний рахунок, обмежуються граничною сумою витрат із виборчого фонду, встановленою частиною сьомою цієї статті.

Стаття 477. Вимоги до змісту виборчого бюлетеня на виборах депутатів сільських, селищних, міських (малих міст) рад

1. Текст виборчого бюлетеня для кожного одномандатного виборчого округу затверджується головною територіальною виборчою комісією відповідних місцевих виборів не пізніше як за двадцять п'ять днів до дня голосування.

2. У виборчому бюлетені для голосування у відповідному одномандатному виборчому окрузі зазначаються в алфавітному порядку (за прізвищами кандидатів) відомості про зареєстрованих у цьому окрузі кандидатів: їх прізвища, імена, по батькові, а також ~~рік народження~~, місце проживання, ~~основне місце роботи (заняття)~~, партійність, суб'єкт висування кожного кандидата. Між прізвищем, ім'ям, по батькові кожного кандидата у депутати та відомостями про нього розташовується порожній квадрат.

3. Кількість виборчих бюлетенів для голосування у кожному одномандатному виборчому окрузі визначається головною територіальною виборчою комісією відповідних місцевих виборів на основі відомостей органів ведення Державного реєстру виборців щодо кількості виборців, які мають відповідні виборчі адреси, із урахуванням резерву виборчих бюлетенів у кількості, не більшій ніж два відсотки кількості виборців у відповідному окрузі.

Стаття 479. Порядок заповнення виборчого бюлетеня при голосуванні

1. **Процедури особистого голосування та голосування за сторонньою допомогою у визначених випадках, забезпечуються відповідно до статті 237 цього Кодексу.**

2. У виборчому бюлетені виборець робить одну позначку «плюс» (+) або іншу, що засвідчує волевиявлення виборця, у квадраті проти прізвища кандидата, за якого він голосує.

3. При заповненні виборчого бюлетеня виборець може підтримати своїм голосом лише одного кандидата у депутати.

Стаття 491. Офіційне оприлюднення результатів виборів

1. Головна територіальна виборча комісія відповідних виборів не пізніше як на п'ятий день після дня встановлення результатів виборів офіційно оприлюднює у місцевих друкованих засобах масової інформації результати виборів депутатів сільської, селищної, міської, районної у місті ради.

2. Результати виборів публікуються у вигляді списку осіб, обраних депутатами ради. Щодо кожної особи, обраної депутатом, у списку зазначається:

1) номер одномандатного виборчого округу;

2) прізвище, ім'я, по батькові;

3) кількість голосів виборців, поданих на її підтримку;

4) відсоток голосів виборців, поданих на її підтримку, у відношенні до кількості дійсних голосів виборців у відповідному одномандатному виборчому окрузі;

~~5) рік народження;~~

6) суб'єкт висування кандидата, обраного депутатом;

7) партійність;

8) відомості про освіту;

~~9) місце роботи (заняття), посада, яку займала на час виборів особа, обрана депутатом;~~

10) місце проживання.

3. У разі призначення повторного голосування чи повторних виборів в окремому одномандатному виборчому окрузі про це зазначається замість відомостей про особу, обрану депутатом.

4. Результати повторного голосування в одномандатному виборчому окрузі офіційно оприлюднюються у порядку та в строки, визначені частинами першою та другою цієї статті. У разі призначення за підсумками повторного голосування у відповідному одномандатному виборчому окрузі повторних виборів про це зазначається у порядку, встановленому частиною третьою цієї статті.

5. Офіційне оприлюднення територіальною виборчою комісією результатів виборів депутатів є підставою для прийняття рішення про припинення дії іншого представницького мандата особи, обраної депутатом.

Стаття 499. Порядок висування кандидатів організаціями партій

1. Організація партії, зазначена у частині другій статті 494 цього Кодексу, може висунути тільки по одному кандидату на посаду голови відповідної територіальної громади.

2. Організація партії може висунути кандидатом на посаду голови територіальної громади особу, яка є членом цієї партії, або позапартійну особу, яка відповідно до статті 12 цього Кодексу має право бути кандидатом на посаду голови територіальної громади і не подала заяви про самовисування. Особа може бути висунута кандидатом лише від однієї організації партії. **Організаціям партій дозволяється застосовувати позитивних дій з метою підтримки кандидатів статі з низьким представництвом у відповідності до статті 24 Конституції та статей 15 і 16 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».**

3. Висування кандидатів на посаду голови територіальної громади організацією партії здійснюється на її конференції (зборах), яка скликається і проводиться у порядку, встановленому статутом партії.

4. Про час і місце проведення конференції (зборів) організації партії з метою висування кандидата на посаду голови територіальної громади керівник організації партії повідомляє у письмовій формі відповідну головну територіальну виборчу комісію не пізніше як за три дні до дня проведення конференції (зборів). На такій конференції (зборах) за дорученням голови зазначеної територіальної виборчої комісії має право бути присутнім член цієї комісії.

5. Конференція (збори) організації партії щодо висунення кандидата на посаду голови територіальної громади проводиться відкрито. На конференції (зборах) створюються умови для вільного і всебічного обговорення кандидатур, запропонованих до висування кандидатами, та передвиборних програм кандидатів.

6. Висування кандидата на посаду голови відповідної територіальної громади від організації партії здійснюється рішенням конференції (зборів) організації партії. У разі висування на конференції (зборах) організації кандидатів на посади голів більш ніж однієї територіальної громади рішення щодо кожного кандидата приймається окремо.

7. У рішенні конференції (зборів) організації партії, зазначеному у частині шостій цієї статті, щодо кандидата зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові кандидата;
- 2) число, місяць і рік народження;**
- 3) громадянство;
- 4) партійність;
- 5) відомості про освіту;
- 6) місце роботи (заняття), посада, яку займає кандидат;**
- 7) наявність представницького мандата на час висування;
- 8) місце проживання та виборча адреса.

8. У протоколі конференції (зборів) організації партії зазначаються: дата її проведення, порядок денний, кількість обраних та присутніх делегатів, **зокрема, кількість жінок і чоловіків** (у разі проведення зборів – загальна кількість членів організації та кількість присутніх на зборах, **зокрема, кількість жінок і чоловіків**), підсумки голосування (кількість голосів «за», «проти», «не брали участь у голосуванні») щодо рішення про висунання кожного кандидата, а також відомості про особу, висунуту кандидатом на посаду голови відповідної територіальної громади, зазначені у частині сьомій цієї статті.

9. Рішення, зазначене у частині шостій цієї статті, та протокол, зазначений у частині восьмій цієї статті, підписується керівником організації партії та скріплюється печаткою організації партії.

Стаття 501. Умови реєстрації кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови

1. Особа, яка самовисунулася кандидатом на посаду голови територіальної громади, для своєї реєстрації, крім заяви, зазначеної у статті 500 цього Кодексу, особисто подає до відповідної територіальної виборчої комісії такі документи:

1) автобіографію кандидата, що повинна містити у довільному лаконічному викладі такі відомості:

а) прізвище, ім'я, по батькові;

б) число, місяць, рік і місце народження;

в) громадянство кандидата;

г) відомості про освіту;

і) відомості про трудову діяльність (у тому числі за сумісництвом);

д) відомості про громадську роботу (в тому числі на виборних посадах);

е) місце роботи, посаду (заняття) на час висунання кандидатом;

є) партійність, рік вступу до партії;

ж) склад сім'ї;

з) місце проживання та виборча адреса із зазначенням часу проживання в Україні,

и) випадки і підстави притягнення до кримінальної відповідальності чи відповідальності за корупційні діяння;

і) відомості про наявність чи відсутність судимості;

2) передвиборну програму кандидата, викладену державною мовою, обсягом до трьох тисяч друкованих знаків;

3) декларацію про майно та доходи відповідно до статті 458 цього Кодексу;

4) підписні листи, що містять підписи виборців, які мають право голосу на виборах відповідного голови територіальної громади, на підтримку реєстрації кандидата у кількості, встановленій частиною першою статті 503 цього Кодексу;

5) документ про внесення грошової застави відповідно до статті 502 цього Кодексу;

6) фотографії кандидата за розмірами та у кількості, встановленими територіальною виборчою комісією не пізніш як на третій день виборчого процесу.

2. Для реєстрації кандидата на посаду голови територіальної громади, висунутого організацією партії, крім документів, зазначених у пунктах 1-6 частини першої цієї статті, подаються також такі документи:

1) заява організації партії про реєстрацію кандидата, підписана керівником організації партії та скріплена печаткою організації партії;

2) копія свідоцтва про реєстрацію організації партії, засвідчена безоплатно територіальним органом Міністерства юстиції України після початку виборчого процесу;

3) рішення конференції (зборів) організації партії про висунення кандидата на посаду голови територіальної громади від організації партії, зазначене у частинах шостій та сьомій статті 499 цього Кодексу;

4) протокол конференції (зборів) організації партії про розгляд питання про висунення кандидата на посаду голови територіальної громади від організації партії, зазначений у частині восьмій статті 499 цього Кодексу;

5) заява особи про згоду бути кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови від цієї організації партії із зазначенням своєї офіційної контактної адреси, а також із зобов'язанням у разі обрання головою територіальної громади припинити діяльність чи скласти представницький мандат, які відповідно до Конституції України та законів України несумісні з посадою сільського, селищного, міського голови, або відмовитися від посади, та згоду на оприлюднення у зв'язку з участю у виборах відомостей про нього, що містяться у документах, поданих до територіальної виборчої комісії.

3. Документи для реєстрації кандидата від організації партії, зазначені у частині другій цієї статті, подає до головної територіальної виборчої комісії особа, уповноважена на це рішенням керівного органу організації партії.

4. Прийом документів здійснюється головою, заступником голови, секретарем або іншим членом територіальної виборчої комісії. Комісія видає особі, яка подала документи відповідно до частини першої або третьої цієї статті, довідку про їх прийняття. Довідка має містити перелік прийнятих документів, число, місяць і рік, а також час їх прийняття, посаду і прізвище особи, яка прийняла документи.

5. Подання документів до відповідної територіальної виборчої комісії для реєстрації кандидатів на посаду голови територіальної громади закінчується за сорок днів до дня голосування.

6. Документи, подані до відповідної територіальної виборчої комісії, повторно не подаються.

Стаття 518. Особливості відкриття, формування та використання виборчих фондів кандидатів на посаду голови територіальної громади

1. Кандидат на посаду сільського, селищного, міського (міста районного значення чи міста, яке входить до складу іншого міста) голови для фінансування своєї передвиборної агітації може утворювати і формувати свій виборчий фонд у порядку, визначеному статтями 185-189 цього Кодексу.

2. Кандидат на посаду міського (міста обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим, міста Києва) голови для фінансування своєї передвиборної агітації формує свій виборчий фонд у порядку, визначеному статтями 185-189 цього Кодексу.

3. Виборчі фонди можуть використовуватись з метою відшкодування кандидатам додаткових витрат в рамках виборчої кампанії, зокрема, на догляд за дітьми та транспорт

3. Організація партії, яка висунула кандидата на посаду голови територіальної громади, не утворює власного виборчого фонду для фінансування передвиборної агітації на цих виборах.

4. Накопичувальний рахунок виборчого фонду кандидата (у разі утворення фонду) відкривається не пізніше як на п'ятий день після прийняття рішення територіальною виборчою комісією про реєстрацію кандидата.

5. Поточні рахунки виборчого фонду кандидата не відкриваються. Витрачання коштів виборчого фонду здійснюється безпосередньо з накопичувального рахунку виборчого фонду.

6. У разі утворення виборчого фонду кандидат особисто здійснює повноваження розпорядника накопичувального і поточного рахунку фонду або визначає розпорядником рахунків фонду одну зі своїх довірених осіб.

7. Гранична сума витрат із виборчого фонду кандидата не може перевищувати:

1) кандидата на посаду сільського, селищного голови – двохсот п'ятдесяти мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу;

2) кандидата на посаду міського (міста районного значення чи міста, яке входить до складу іншого міста) голови – п'ятисот мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу;

3) кандидата на посаду міського (міста обласного, республіканського значення, крім міст – обласних центрів та міста Сімферополя) голови –двох тисяч мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу;

4) кандидата на посаду міського (міст – обласних центрів, міст Києва чи Сімферополя) голови –трьох тисяч мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу.

8. У разі призначення повторного голосування гранична сума витрат з виборчого фонду кандидата, включеного до виборчого бюлетеня для повторного голосування, збільшується на 15 відсотків від граничної суми, встановленої частиною сьомою цієї статті.

9. Добровільний внесок до виборчого фонду кандидата не може перевищувати тридцяти мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу. Розмір власних коштів кандидата, що перераховуються на накопичувальний рахунок, обмежується граничною сумою витрат із виборчого фонду, встановленою частинами сьомою та восьмою цієї статті.

Стаття 522. Вимоги до змісту виборчого бюлетеня на виборах голови територіальної громади

1. Текст виборчого бюлетеня для голосування на виборах голови територіальної громади затверджується головною територіальною комісією не пізніше як за двадцять п'ять днів до дня голосування.

2. У виборчому бюлетені для голосування на виборах голови територіальної громади зазначаються в алфавітному порядку (за прізвищами кандидатів) відомості про зареєстрованих кандидатів: їх прізвища, імена, по батькові, а також **рік народження**, освіта, місце проживання, **основне місце роботи (заняття)**, партійність, **зареєстрований символ партії** (*пер.-герб*) суб'єкт висування кандидата. Між прізвищем, ім'ям, по батькові кожного кандидата у депутати та іншими відомостями про нього розташовується порожній квадрат.

3. Кількість виборчих бюлетенів для голосування визначається головною територіальною виборчою комісією відповідних виборів на основі відомостей органів ведення Державного реєстру виборців щодо кількості виборців, які мають виборчі адреси, що належать до відповідної територіальної громади, із

урахуванням резерву виборчих бюлетенів у кількості, не більшій ніж два відсотки кількості виборців у територіальній громаді.

Стаття 524. Порядок заповнення виборчого бюлетеня при голосуванні

1. Процедури особистого голосування та голосування за сторонньою допомогою у визначених випадках, забезпечуються відповідно до статті 237 цього Кодексу.

2. У виборчому бюлетені виборець робить одну позначку «плюс» (+) або іншу, що засвідчує волевиявлення виборця, у квадраті проти прізвища кандидата, за якого він голосує.

3. При заповненні виборчого бюлетеня виборець може підтримати своїм голосом лише за одного кандидата на посаду голови відповідної територіальної громади.

Стаття 535. Офіційне оприлюднення результатів виборів сільського, селищного, міського голови

1. Головна територіальна виборча комісія відповідних виборів не пізніше як на п'ятий день після дня встановлення результатів виборів офіційно оприлюднює у місцевих друкованих засобах масової інформації результати виборів голови відповідної територіальної громади.

2. У публікації, зазначеній у частині першій цієї статті, щодо особи, обраної головою територіальної громади, зазначається:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові особи, обраної головою територіальної громади;
- 2) кількість голосів виборців, поданих на її підтримку;
- 3) відсоток голосів виборців, поданих на її підтримку, у відношенні до кількості дійсних голосів виборців;

~~5) рік народження;~~

6) суб'єкт висування кандидата, обраного головою територіальної громади;

7) партійність;

8) відомості про освіту;

~~9) місце роботи (заняття), посада, яку займала на час виборів особа, обрана головою територіальної громади;~~

10) місце проживання.

3. Офіційне оприлюднення головною територіальною виборчою комісією результатів виборів голови територіальної громади є підставою для звільнення з роботи (посади), несумісної з посадою сільського, селищного, міського голови, та прийняття рішення про припинення дії іншого представницького мандата особи, обраної сільським, селищним, міським головою.

Стаття 545. Строки висування кандидатів у депутати

1. Висування кандидатів у депутати та самовисування розпочинається з дня, наступного після дня початку виборчого процесу, і закінчується за сорок п'ять днів до дня голосування.

2. Кандидат на посаду голови територіальної громади з дня його висування у порядку, встановленому частиною шостою статті 546 або частиною першою статті 547 цього Кодексу, набуває статусу суб'єкта відповідного виборчого процесу.

Стаття 546. Порядок висування кандидатів організаціями партій

1. Організація партії, зазначена у частині другій статті 539 цього Кодексу, може висунути у кожному багатомандатному окрузі відповідних виборів кандидатів у депутати у кількості, яка не перевищує кількості мандатів у відповідному виборчому окрузі, визначеної відповідно до частини п'ятої статті 542 цього Кодексу.

2. Організація партії може висунути кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії, або позапартійну особу, яка відповідно до статті 12 цього Кодексу має право бути кандидатом у депутати і не подала заяви про самовисування. Особа може бути висунута кандидатом лише від однієї організації партії.

3. Висування кандидатів у депутати організацією партії здійснюється на її конференції (зборах), яка скликається і проводиться у порядку, встановленому статутом партії. **Організаціям партій дозволяється застосовувати позитивних дій з метою підтримки кандидатів статі з низьким представництвом у відповідності до статті 24 Конституції та статей 15 і 16 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».** У конференції, на якій здійснюється висування кандидатів у депутати обласної ради, повинно бути присутніми не менше 100 делегатів.

4. Про час і місце проведення конференції (зборів) організації партії з метою висування кандидатів у депутати керівник організації партії повідомляє у письмовій формі відповідну територіальну виборчу комісію не пізніше як за три дні до дня проведення конференції (зборів). На такій конференції (зборах) за

дорученням голови територіальної виборчої комісії має право бути присутнім член цієї комісії.

5. Конференція (збори) організації партії щодо висунення кандидата на посаду голови територіальної громади проводиться відкрито. На конференції (зборах) створюються умови для вільного і всебічного обговорення кандидатур, запропонованих до висунення кандидатами, та передвиборних програм кандидатів.

6. Рішення конференції (зборів) організації партії про висунення кандидатів у депутати від організації партії приймається у формі затвердження списку кандидатів у депутати із зазначення щодо кожного кандидата номера багатомандатного виборчого округу, в якому він висунутий.

7. У рішенні конференції (зборів) організації партії, зазначеному у частині шостій цієї статті, щодо кожного кандидата зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові кандидата;
- ~~2) число, місяць і рік народження;~~
- 3) громадянство;
- 4) партійність;
- 5) відомості про освіту;
- ~~6) місце роботи (заняття), посада, яку займає кандидат;~~
- 7) наявність представницького мандата на час висунення;
- 8) місце проживання та виборча адреса.

8. У протоколі конференції (зборів) організації партії зазначаються: дата її проведення, порядок денний, кількість обраних та присутніх делегатів, **зокрема, кількість жінок і чоловіків** (у разі проведення зборів – загальна кількість членів організації та кількість присутніх на зборах, **зокрема, кількість жінок і чоловіків**), підсумки голосування (кількість голосів «за», «проти», «не брали участь у голосуванні») щодо рішення про висунення кожного кандидата, а також відомості про осіб, висунутих кандидатами у депутати, зазначені у частині сьомій цієї статті, із вказанням, в якому багатомандатному виборчому окрузі висунуто кожного кандидата..

9. Рішення, зазначене у частині шостій цієї статті, та протокол, зазначений у частині восьмій цієї статті, підписується керівником організації партії та скріплюється печаткою організації партії.

Стаття 548. Умови реєстрації кандидатів у депутати

1. Особа, яка самовисунулася кандидатом у депутати, для своєї реєстрації, крім заяви, зазначеної у статті 547 цього Кодексу, особисто подає до головної територіальної виборчої комісії відповідних виборів такі документи:

- 1) автобіографію кандидата, що повинна містити у довільному лаконічному викладі такі відомості:

- а) прізвище, ім'я, по батькові;
 - б) число, місяць, рік і місце народження;**
 - в) громадянство;
 - г) відомості про освіту;
 - ґ) відомості про трудову діяльність;**
 - д) відомості про громадську роботу (в тому числі на виборних посадах);
 - е) місце роботи, посаду (заняття) на час висування кандидатом у депутати;**
 - є) партійність, рік вступу до партії;
 - ж) склад сім'ї;**
 - з) місце проживання та виборчу адресу із зазначенням часу проживання в Україні,
 - и) випадки і підстави притягнення до кримінальної відповідальності чи відповідальності за корупційні діяння;
 - і) відомості про наявність чи відсутність судимості;
- 2) передвиборну програму кандидата, викладену державною мовою;
 - 3) декларацію про майно та доходи відповідно до статті 458 цього Кодексу;
 - 4) підписні листи, що містять підписи виборців, які мають право голосу на виборах депутатів відповідної ради, на підтримку реєстрації кандидата у кількості, встановленій частиною першою статті 550 цього Кодексу;
 - 5) документ про внесення грошової застави відповідно до статті 549 цього Кодексу;
 - 6) фотографії кандидата за розмірами та у кількості, встановленими головною територіальною виборчою комісією не пізніш як на третій день виборчого процесу.
2. Для реєстрації кандидата у депутати, висунутого організацією партії, крім документів, зазначених у пунктах 1-5 частини першої цієї статті, подаються також такі документи:
- 1) заява організації партії про реєстрацію кандидата (кандидатів), підписана керівником організації партії та скріплена печаткою організації партії;
 - 2) копія свідоцтва про реєстрацію організації партії, засвідчена безоплатно територіальним органом Міністерства юстиції України після початку виборчого процесу;
 - 3) протокол конференції (зборів) організації партії про розгляд питання про висунення кандидатів у депутати від організації партії, зазначений у частині восьмій статті 546 цього Кодексу;
 - 4) рішення конференції (зборів) організації партії про висунення кандидатів у депутати від організації партії, зазначене у частинах шостій та сьомій статті 546 цього Кодексу;

5) заява кандидата про згоду бути висунутою кандидатом у депутати районної, обласної ради від цієї організації партії у відповідному багатомандатному виборчому окрузі із відомостей, вказаних у пунктах 3-5 частини другої статті 547 цього Кодексу

3. Документи, зазначені у частині другій цієї статті, подаються організацією партії стосовно усіх кандидатів у депутати відповідної ради, висунутих організацією партії.

4. Документи для реєстрації кандидата (кандидатів) від організації партії, зазначені у частині другій цієї статті, подає до головної територіальної виборчої комісії відповідних виборів особа, уповноважена на це рішенням керівного органу організації партії.

5. Прийом документів здійснюється головою, заступником голови, секретарем або іншим членом територіальної виборчої комісії. Комісія видає особі, яка подала документи відповідно до частини першої або четвертої цієї статті, довідку про їх прийняття. Довідка має містити перелік прийнятих документів, число, місяць і рік, а також час їх прийняття, посаду і прізвище особи, яка прийняла документи.

6. Подання документів до відповідної територіальної виборчої комісії для реєстрації кандидатів у депутати закінчується за сорок днів до дня голосування.

7. Документи, подані до відповідної територіальної виборчої комісії, повторно не подаються.

Стаття 562. Особливості відкриття, формування та використання виборчих фондів кандидатів

1. Кандидат у депутати районної, обласної ради для фінансування своєї передвиборної агітації формує свій виборчий фонд у порядку, визначеному статтями 185–189 цього Кодексу.

2. Виборчі фонди можуть використовуватись з метою відшкодування кандидатам додаткових витрат в рамках виборчої кампанії, зокрема, на догляд за дітьми та транспорт

2. Організація партії, яка висунула кандидатів у депутати районної, обласної ради, не утворює власного виборчого фонду для фінансування передвиборної агітації на цих виборах.

3. Накопичувальний рахунок виборчого фонду кандидата відкривається не пізніше як на п'ятий день після прийняття рішення територіальною виборчою комісією про реєстрацію кандидата.

4. Поточні рахунки виборчого фонду кандидата не відкриваються. Витрачання коштів виборчого фонду здійснюється безпосередньо з накопичувального рахунку виборчого фонду.

5. Кандидат особисто здійснює повноваження розпорядника накопичувального і поточного рахунку фонду або визначає розпорядником рахунків фонду одну зі своїх довірених осіб.

6. Гранична сума витрат із виборчого фонду кандидата не може перевищувати:

1) кандидата у депутати районної ради – ста п'ятдесяти мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу;

2) кандидата у депутати обласної ради –п'ятисот мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу.

7. Добровільний внесок до виборчого фонду кандидата не може перевищувати тридцяти мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на день початку виборчого процесу. Розмір власних коштів кандидата, що перераховуються на накопичувальний рахунок, обмежується граничною сумою витрат із виборчого фонду, встановленою частиною шостою цієї статті.

Стаття 569. Порядок заповнення виборчого бюлетеня при голосуванні

1. Процедури особистого голосування та голосування за сторонньою допомогою у визначених випадках, забезпечуються відповідно до статті 237 цього Кодексу.

1. У виборчому бюлетені виборець робить позначки «плюс» (+) або інші, що засвідчує волевиявлення виборця, у квадраті проти прізвища кандидата, за якого він голосує.

2. При заповненні виборчого бюлетеня виборець може підтримати своїм голосом лише одного кандидата у депутати.

Стаття 579. Офіційне оприлюднення результатів виборів депутатів районної, обласної ради

1. Головна територіальна виборча комісія відповідних виборів не пізніш як на п'ятий день після дня встановлення результатів виборів офіційно оприлюднює у регіональних або місцевих друкованих засобах масової інформації результати виборів депутатів відповідної ради.

2. Результати виборів публікуються у вигляді списку осіб, обраних депутатами відповідної ради. Щодо кожної особи, обраної депутатом, у списку зазначається:

1) номер багатомандатного виборчого округу та кількість мандатів у ньому відповідно до частини п'ятої статті 543 цього Кодексу, а також кількість депутатів, обраних у відповідному окрузі;

2) прізвище, ім'я, по батькові;

3) кількість голосів виборців, поданих на її підтримку;

4) відсоток голосів виборців, поданих на її підтримку, у відношенні до кількості дійсних голосів виборців у відповідному одномандатному виборчому окрузі;

5) рік народження;

6) суб'єкт висування кандидата, обраного депутатом;

7) партійність;

8) відомості про освіту;

9) місце роботи (заняття), посада, яку займала на час виборів особа, обрана депутатом;

10) місце проживання.

3. У разі призначення повторного голосування чи повторних виборів в окремому багатомандатному виборчому окрузі про це зазначається у публікації із вказанням кількості мандатів, щодо яких буде проводитися повторне голосування чи повторні вибори..

4. Результати повторного голосування в одномандатному виборчому окрузі офіційно оприлюднюються у порядку та в строки, визначені частинами першою та другою цієї статті. У разі призначення за підсумками повторного голосування у відповідному багатомандатному виборчому окрузі повторних виборів про це зазначається у порядку, встановленому частиною третьою цієї статті.

5. Офіційне оприлюднення головною територіальною виборчою комісією відповідних результатів виборів є підставою для прийняття рішення про припинення дії іншого представницького мандата особи, обраної депутатом.